

УДК: 39(575.2)

Асанов Ж. К., филос. илимд. канд., доцент  
[asanov.zhanysh@mail.ru](mailto:asanov.zhanysh@mail.ru), КМЮУ, Кыргызстан

### **КЫРГЫЗ САЛТТУУ КООМУНДАГЫ МОДЕРНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССИ**

Макалада кыргыз салттуу коомундагы модернизация процесси каралат, анда айтылгандай, салттуу маданияттын адамы дүйнөнү жана жашоонун белгиленген тартибин ажырагыс нерсе катары кабыл алат жана сакралдаштырууга дуушар болуп, өзгөрүүгө дуушар болбойт. Адамдын коомдогу орду жана макамы салт менен аныкталат. Салттуу коомдо жамааттык мамилелер үстөмдүк кылгандыктан, индивидуализм кубатталбастан, ошондой эле айыпталат, анткени индивидуализмдин философиясы жана этикасы сыяктуу жеке адамдын эркиндиги, калыптанган, каада-салт, ыйык тартипти бузууга алып келет аны жүздөгөн кылымдар бою колдонушкан. Жалпысынан алганда, салттуу коомдор жамааттык кызыкчылыктардын жеке кызыкчылыктардан жогору турушу, ошондой эле иерархиялык структуралардын, атап айтканда, клан, уруу, урук же мамлекеттин кызыкчылыктарынын артыкчылыгы менен мүнөздөлөт.

**Өзөктүү сөздөр:** салттуу коом, модернизация, адамзат, каада-салт, эволюция, экономика, цивилизация, трансформация, критерий, процесс.

Асанов Ж. К., канд. филос. наук, доцент,  
[asanov.zhanysh@mail.ru](mailto:asanov.zhanysh@mail.ru), КГЮУ, Кыргызстан

### **ПРОЦЕСС МОДЕРНИЗАЦИИ В КЫРГЫЗСКОМ ТРАДИЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ**

В статье рассматривается процесс модернизации в кыргызском традиционном обществе, также в ней говорится о том, что человек традиционной культуры воспринимает мир и сложившийся порядок жизни как неотъемлемую часть, подлежит освящению и не изменяется. Место и статус человека в обществе определяются традицией. Из-за преобладания коллективных отношений в традиционном обществе индивидуализм не только поощряется, но и осуждается, поскольку индивидуальная свобода, такая как философия и этика индивидуализма, веками использовалась для подрыва устоявшихся норм, традиции и священного порядка. В целом для традиционных обществ характерно преобладание коллективных интересов над индивидуальными, а также преобладание интересов иерархических структур, в частности, кланов, племен, родов или государства.

**Ключевые слова:** традиционное общество, модернизация, человечество, традиция, эволюция, экономика, цивилизация, трансформация, критерий, процесс.

Asanov Z. K., Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kyrgyz State Law University, Bishkek, Kyrgyz Republic, [asanov.zhanysh@mail.ru](mailto:asanov.zhanysh@mail.ru)

### **MODERNIZATION PROCESS IN KYRGYZ TRADITIONAL SOCIETY**

The article discusses the process of modernization in the Kyrgyz traditional society, it also says that a person of traditional culture perceives the world and the established order of life as an integral part, is subject to consecration and does not change. The place and status of a person in society are determined by tradition. Due to the prevalence of collective relations in traditional society, individualism is not only encouraged but also condemned, since individual freedom, such as the philosophy and ethics of individualism, has been used for centuries to undermine the established order, tradition and sacred order. In general, traditional societies are characterized by the

*predominance of collective interests over individual ones, as well as the predominance of the interests of hierarchical structures, in particular, clans, tribes, clans or the state.*

**Key words:** *traditional society, modernization, humanity, tradition, evolution, economy, civilization, transformation, criterion, process.*

Түпкүлүгүнөн бери адамзат үзгүлтүксүз өзгөрүүлөргө дуушар болуп келген, алардын айрымдары, албетте, жаңычыл мүнөзгө ээ болушкан, б. а., модернизация мүнөзүнө жана багытына ээ болгон, бул эки негизги жагдайга байланыштуу. Биринчиден, адамдардын коопсуз жана салыштырмалуу бакубат жашоого болгон табигый муктаждыгы. Экинчиден, адамдын чыгармачылыкка жөндөмдүүлүгү, тажрыйба жана билим топтоо. Башка сөз менен айтканда, табиятынан прогрессивдүү өнүгүү жөндөмү адамга мүнөздүү.

Тигил же бул трансформацияга жөндөмдүүлүк, модернизацияга тигил же бул мамиле жана чындыкты өзгөртүү мүмкүнчүлүгү тышкы жагдайлар менен да, этностун ички өзгөчөлүктөрү менен да аныкталат. Анын үстүнө, экинчиси үстөмдүк кылат. Этностун чыныгы тарыхы, анын жашоо образы, өндүрүш формалары жана мүнөзү, менталитет, адаттар, каада-салттар, жүрүм-турум стереотиптери ж. б. анын учурдагы чындыкка ийгиликтүү интеграцияланып, эртеңки күнүн кура алуу жөндөмүн аныктоо, эгерде азыркы – негизинен, кандайдыр бир белгилүү бир коомго карата тышкы – чындык өзүнөн-өзү өзгөрүүнүн жогорку деңгээлин жана потенциалын ачат, ошондо коомдун чыныгы трансформациясы милдеттүү жана акыр аягында жана зарыл мүнөзгө ээ болот. Экинчи жагынан, модернизациянын формасын алат, бул модернизациянын маңызын кененирээк карап чыгууга милдеттендирет.

С. А. Кузнецовдун редакциясы астындагы орус тилинин чоң түшүндүрмө сөздүгүндө модернизация “бир нерсени заманбап талаптарга ылайыктап өзгөртүү, табит” деген аныктама берилген [1]. Бул аныктама ачык-айкын болгонуна карабастан, эки маанилүү жагдайды көрсөтөт: биринчиси, модернизация – өзгөрүү процесси, экинчиден, учурдагы чындыкка тиешелүү кандайдыр бир талаптардын аткарылышы.

А. А. Грицановдун редакциясы алдындагы жаңы философиялык сөздүктө, макаласында “модернизация концепциясы – маанилүү аспектилердин бири; индустриалаштыруу концепциясы, тактап айтканда, индустриялык коомдун калыптануу контекстиндеги аң-сезимдин жана маданияттын семантикалык жана аксиологиялык өзгөрүүлөрүнүн теориялык модели. Бул салттуу агрардык коомду индустриялыкка айлантуу процессин экономикалык тутумду, техникалык жабдууларды жана эмгекти уюштурууну өзгөртүү көз карашынан караган индустриалаштыруу концепциясына параллель. Модернизация түшүнүгүнүн алгачкы аналогдору ар кандай философиялык каада-салттарда айтылган салттуу коомдон салттуу эмес коомго өтүү шартында социалдык-маданий чөйрөнү олуттуу трансформациялоо жөнүндө идеялар болгон” [2].

Эгерде бул идеяны көчмөндөрдүн салты боюнча кыргыз коомчулугуна көздөсөк, анда ачык-айкын кокустуктарды таба алабыз. Америкалык индеецтер сыяктуу эле, тарыхый узак мезгилдер бою, түбөлүк согуштардан алсыраган кыргыздар аз сандагы адамдар тарабынан зор мейкиндикти ээлеп алышкан. Эң олуттуу учурларда кыргыздар үчүн олуттуу коркунучтар пайда болгон жерлерден чыгып кетүү жөндөмдүүлүгү маданияттын инновациялык элементтеринин жайылышына жана өнүгүшүнө олуттуу тоскоолдуктарды жаратып, натыйжада, маданияттын баштапкы салттуу элементтери пайда болду. Бул абсолюттуулук, жамааттын төмөнкү өндүрүштүк мүмкүнчүлүктөрү менен бирге, адам жамааттын жамааттык органында толугу менен эрип кеткенде, ошол туруктуу абалга алып келди.

«Адамзаттын өмүрүнүн эң узак мезгилинде, - деп жазган бир кезде Ницше, - өзүн-өзү изоляциялоо сезиминен башка эч нерседен корккон эмес. Жалгыз болуу, өзүн жалгыз сезүү, баш ийбөө, буйрук бербөө, өзүн жеке адам катары көрсөтүү - бул ырахат эмес, жаза эле; "Жеке адамга" өкүмү чыгарылган. Ой эркиндиги өтө эле ыңгайсыздык деп эсептелген. Каптын мыйзамын жана тартибин: мажбурлоону жана зыянды кабыл алганыбыз менен, өзүмчүлдүктү биз кыйналган нерсе катары, чыныгы кырсык катары кабыл алдык. Өзүң менен болуу, өзүн-өзү ченөө менен өлчөө – бул табитке карама-каршы келген нерсе. Буга жакын болуу, балким, акылсыздык деп эсептелет, анткени бардык кыйынчылыктар жана коркуу сезимдери жалгыздык менен байланыштуу болгон. Ошондо "эркин эрк" жаман абийирге жакын жана канчалык эркин эмес: алар иш-аракет кылышкан сайын, жеке сезим эмес, үйүр инстинкти иш-аракеттерде көбүрөөк айтылып, алар ошончолук адеп-ахлактыкка баа беришкен. Үйүргө зыян келтирген нерселердин бардыгы, ал адамдын каалоосу боюнча же эркинин каалоосунан тышкары болгонуна карабастан, анын өкүнүүсүнө алып келди, ал тургай, кошунасы, атүгүл, бүт үйүр! "Биздин басымдуу көпчүлүгүбүз ушул бөлүктө жаңы сыноодон өттү" [3].

Элдердин дээрлик бардыгы салттуу маданияттын чектеринде "тарбияланып" келишкен. Бир гана айырмачылыгы, кээ бир элдер муну тезирээк жасашса, башкалары ар кандай себептерден жана жагдайлардан улам жайыраак болушкан. Кыргыз эли акыркыларына, көбүнчө көчмөндөрдүн жашоо образына таандык, бул башка маданияттардын инновациялык элементтерин кыйналбастан четке кагууга жана өзүлөрүнүн дээрлик өзгөрүүсүз калышына шарт түзгөн. Башкаруунун экстенсивдүү формасы, бош мейкиндиктердин болушун эске алганда, салыштырмалуу чакан командага негизделген коомдук түзүлүшкө гана эмес, бүтүндөй маданиятка өзгөчө туруктуулукту берди. Бирок белгилей кетчү нерсе, консерватизм жана андан келип чыккан алгачкы маданий элементтердин туруктуулугу таптакыр терс мүнөздөмө, салттуу маданияттын жана коомдун өзгөчөлүгү катары каралбашы керек. Айрыкча, салттуу маданияттын туруктуулугу коомдорду жана анын мүчөлөрүнүн өзүн-өзү жана бүтүндүгү катары сактап калууга гана өбөлгө түзбөстөн, чындыгында, күчтүү консолидациялоочу фактор болгонун, анын жашап кетишинин шарты болгонун эске алсак. Экинчи жагынан, дайыма өзгөрүп турган дүйнөдө, айрыкча, азыркы учурда салттуу коомдун көптөгөн өзгөчөлүктөрү иш жүзүндө маданияттын инновациялык элементтерин жайылтууга тоскоол болуп жаткандыгын эстен чыгарбоо керек.

Кайсы өзгөрүүлөрдүн жана алардын кандай ритмде жана темпте болуп жаткандыгын (же болушу мүмкүн) түшүнүү үчүн салттуу коомдун мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн карап чыгуу керек, ал жалпы мааниде индивиддердин мамилеси турган коом жөнгө салынган салт, натыйжада, каада-салттарды сактоо өнүгүүгө караганда жогору баалуулук болуп саналат. Салттуу коомдордун басымдуу көпчүлүгү төмөнкүлөр менен мүнөздөлөт:

- салттуу экстенсивдүү экономика;
- айылдык структуранын олуттуу үстөмдүгү,
- коомдун таптык уюмдашуусуна негизделген социалдык структуралардын өзгөчө туруктуулугу, туруктуулугу,
- ички социалдык мобилдүүлүктүн төмөндүгү;
- калктын көбөйүшүнүн экинчи түрү деп аталган жогорку тукумдуулук менен мүнөздөлөт, ошондой эле өлүмдүн жогорку деңгээли, бул жашоонун узактыгына алып келет;
- маданияттын инновациялык элементтерине сезгичтиктин төмөндүгү жана натыйжада эволюциялык потенциал төмөн.

Акыркы өзгөчөлүккө өзгөчө көңүл буруу керек, анткени ааламдашуу процессинин аныктоочу учурларынын бири бул – эбегейсиз эволюциялык потенциал жана ушул процесстин катышуучулары болгон мамлекеттердин жана элдердин трансформациясынын жогорку деңгээли.

Биз айткан эволюциялык потенциалга байланыштуу, коомдун дифференциациясын анын эволюциясынын эң маанилүү критерийи катары эсептеген Р. Белланын ой-пикирин келтирүү керек. Сөзсүз түрдө салттуу коом, анын ичинде кыргыз коому, коомдун дифференциацияланышынын төмөндүгү менен мүнөздөлөт.

“Эволюция, - деп жазган Р. Белла, - организмди, социалдык тутумду же каралып жаткан башка бир нерсени айлана-чөйрөгө көнүү мүмкүнчүлүгүн көбүрөөк камсыз кылган уюмдаштыруунун жана татаалдаштыруунун күчөшү деп аныктоо керек, бул, бир мааниде, алардын айлана-чөйрөсүнө болгон мамилеси жагынан, алардын анча татаал эмес ата-бабаларына караганда автономдуу кылат” [4].

Салттуу маданияттын адамы дүйнөнү жана жашоонун белгиленген тартибин ажырагыс нерсе катары кабыл алат жана сакралдаштырууга дуушар болуп, өзгөрүүгө дуушар болбойт. Адамдын коомдогу орду жана макамы салт менен аныкталат. Салттуу коомдо жамааттык мамилелер үстөмдүк кылгандыктан, индивидуализм кубатталбастан, ошондой эле айыпталат, анткени индивидуализмдин философиясы жана этикасы сыяктуу жеке адамдын эркиндиги, калыптанган, каада-салт, ыйык тартипти бузууга алып келет, аны жүздөгөн кылымдар бою колдонушкан. Жалпысынан, салттуу коомдор жамааттык кызыкчылыктардын жеке кызыкчылыктардан жогору турушу, ошондой эле иерархиялык структуралардын, атап айтканда, клан, уруу, урук же мамлекеттин кызыкчылыктарынын артыкчылыгы менен мүнөздөлөт. Жеке адам, биринчи кезекте, анын жеке ишкердик сапаттары, иш-аракет жөндөмдүүлүгү менен эмес, турган жери менен бааланат, иерархиялык тутумду ээлейт - кландык, мүлктүк, бюрократтык ж. б. Бул жер макамдын маанисине гана ээ эмес (айтмакчы, ал салттуу коомдо өзүнчө чоң мааниге ээ), бирок, негизинен, үстөмдүк кылат. Башкача айтканда, иерархиялык тутумдагы орун адамга бийликтин белгилүү бир бөлүгүн алууга мүмкүнчүлүк берет, бул иш жүзүндө салттуу коомдо өзгөчө жагымдуулукка ээ. Биринчиден, андан кийин ал белгилүү бир адамдын макамын көтөрөт. Экинчиден, адам бийлик иерархиясында орун алгандыктан, кандайдыр бир жол менен материалдык баалуулуктарды бөлүштүрүү тутумуна ээ болот жана бул ал үчүн өтө маанилүү, анткени салттуу коомдо, эреже катары, бөлүштүрүү эмес, базар алмашуу басымдуулук кылат ... Анын үстүнө, базар экономикасынын болгон элементтери жалпысынан жогорку жөнгө салынуучу жана өтө жөнгө салынган. Бул жагдай эркин базар мамилелери сөзсүз түрдө социалдык мобилдүүлүктүн жогорулашына жана коомдун структурасынын өзгөрүшүнө алып келет. Мисалы, салттуу коом негизделген мүлктү жок кылуу, анда бөлүштүрүү тутуму көбүнчө салт менен башкарылат, бирок, албетте, базар баалары эмес. Акыркы жагдай бир катар формалдуу карама-каршылыктарга алып келет, алар мажбурлап бөлүштүрүү жеке адамдардын да, класстардын дагы "уруксатсыз" байышына (же жакырлануусуна) жол бербей тургандыгында көрүнөт. Ошол эле учурда салттуу коомдо экономикалык утушка умтулуу көбүнчө моралдык жактан айыпталат, бирок көбүнчө формалдуу түрдө.

Жогоруда айтылгандарга караганда, адаттан тыш коомдо бийлик адамдар үчүн бардык жагымдуулукту жоготот деген жалган жыйынтык чыгарбоо керек. Бул туура эмес. Бирок адамдардын эффективдүү иштөөчү мыйзам тутумунда бекитилген чоң эркиндиктерге ээ болушунан, эреже катары, коомдун жогорку материалдык коопсуздугунан улам, адамдардын көпчүлүгү бийликтегилерге көз каранды болбоого реалдуу мүмкүнчүлүк алышат, себеби, албетте, ... бийликтин үч бутакка: мыйзам чыгаруу, сот жана аткаруу бийлигине бөлүнүшү жарандарга алардын эркиндиктеринин

белгилүү бир мыйзамдык кепилдиктерин камсыз кылат.

Салттуу коомдор авторитаризмге ыктап, коомдогу жана мамлекеттеги плюрализмди четке кагышат. Ошол эле учурда авторитаризм коомдун учурдагы катмарлашуусунун натыйжасы гана эмес, коомдун көпчүлүк бөлүгү үчүн адат болуп калган белгиленген тартипти сактап калуу, ошондой эле каада-салттарды четке кагуу же аларды өзгөртүү аракеттерин басуу зарыл.

Салттуу коомдун көпчүлүк мүчөлөрү, негизинен, айылдык аймакта жайгашкан жергиликтүү жамаатта жашашат, ал эми калган коом менен байланыштар, адатта, өтө эле аз, ал эми үй-бүлөлүк байланыштар, тескерисинче, абдан күчтүү. Салттуу коомдун өзгөчө туруктуулугу менен айырмаланган салттуу коомдун дүйнө таанымы салтка жана авторитетке негизделет жана шартталат.

Заманбап коомдун турмушунун темпине жана талаптарына, ааламдашуу процессинин жигердүү ыргагына эч кандай дал келбеген мындай “улуттук өзгөчөлүк” биздин өлкөнүн өнүгүшүнө тормоз, тоскоолдук болуп саналат. Алар заманбап кыйынчылыктарга жетиштүү жана ыкчам жооп кайтарууга, жаңы технологияларды кабыл алууга жана өздөштүрүүгө, заманбап цивилизацияланган базар экономикасына кирүүгө тоскоол болушат, коомдук өнүгүүгө, жаңы ыкмаларды жана көз караштарды киргизүүгө терс таасирин тийгизишет» [5].

Ошентип, иш жүзүндө расмий денгээлде кыргыз этностук тобунун заманбап өзгөрүүлөрүнүн негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири кыргыздар дагы деле болсо салттуу коомдун өзгөчөлүктөрүн улантып келе жаткандыгы таанылат, бул мамлекеттеги ар кандай модернизация процесстерин кыйла татаалдаштырат.

Жогоруда айтылган бардык салттуу коомдорго тийиштүү өзгөчөлүктөр салттуу кыргыз коомчулугуна да мүнөздүү.

Демек, сонунда айтарыбыз, салттуу коом – бул мамилелер каада-салттар менен башкарыла турган коом болгондуктан, каада-салттарды сактоо андагы өнүгүүгө караганда жогору баалуулук болуп саналат, андагы ар кандай жаңылыктар жок дегенде жакшы кабыл алынбайт. Салттардын туруктуулугу, салттуу коомдун мүчөлөрүнүн консервативдик психологиясы менен гана эмес, тышкы шарттар менен да аныкталат. Эгерде тышкы шарттар (аны, негизинен, тигил же бул жамаатка таасир этүүчү башка жамааттар деп түшүнүү керек) эч кандай өзгөрүүлөргө учурабаса, анда белгиленген жашоо образын колдогон каада-салттар, эреже боюнча, эч кандай өзгөрүүлөргө учурабайт.

#### **Адабияттар:**

1. Большой толковый словарь русского языка [Текст] /Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. -Санкт-Петербург, 1998. 550-б.
2. Новейший философский словарь [Текст] /Сост. А. А. Грицанов. - Минск, 1998. 435-б.
3. Ницше Ф. Соч. в 2-х т. [Текст]/ Ф. Ницше. – М., 1997. -Т.1. -588-589-бб.
4. Цит. по: Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций [Текст]. – М., 1999. 107-б.
5. Развитие через единство. Общенациональная идея Кыргызстана [Текст]. - Бишкек, 2007. 43-б.